

BOSHLANG'ICH SINFLARDA SONLI VA HARFLI IFODALARNI O'RGATISHNING BOSQICHLARI

Muxiddinova Yulduz Rustam qizi

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti

Ellikqala pedagogika fakulteti Boshlang'ich ta'lim

yo'nalishi 3- bosqich talabasi

Annotatsiya: *Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilariga sonli va harfli ifodalarni bosqichma-bosqich o'rgatishning samarali yo'llari yoritilgan. Unda o'quvchilarning yoshi, psixologik va kognitiv rivojlanish darajasi hisobga olingan holda ta'lim jarayonini bosqichlarga ajratish zarurligi asoslab berilgan. Har bir bosqichda qo'llanilishi mumkin bo'lgan metodlar, mashqlar va didaktik vositalar tahlil qilingan hamda ularning o'quvchilar bilimini mustahkamlashdagi o'rni ko'rsatib o'tilgan. Maqolada, shuningdek, sonli va harfli ifodalarni o'rgatishda individual va guruhli ishlash usullarining afzalliklari ham bayon etilgan.*

Kalit so'zlar: *sonli ifodalar, harfli ifodalar, boshlang'ich ta'lim, o'qitish bosqichlari, didaktik vositalar, metodika, guruhli ish, individual yondashuv*

Annotation: *В данной статье рассматриваются эффективные этапы обучения числовым и буквенным выражениям в начальных классах. Обоснована необходимость поэтапного подхода с учётом возраста, психологического и когнитивного развития учащихся. Проанализированы методы, упражнения и дидактические средства, применимые на каждом этапе, а также их роль в закреплении знаний учащихся. Также рассматриваются преимущества индивидуальной и групповой работы при обучении числовым и буквенным выражениям.*

Keywords: *числовые выражения, буквенные выражения, начальное образование, этапы обучения, дидактические средства, методика, групповая работа, индивидуальный подход*

Аннотация: *This article discusses effective stages of teaching numerical and literal expressions in primary grades. It justifies the need for a step-by-step approach based on students' age, psychological, and cognitive development. The article analyzes the methods, exercises, and didactic tools applicable at each stage and highlights their role in reinforcing students' knowledge. It also outlines the benefits of using both individual and group work in teaching numerical and literal expressions.*

Ключевые слова: *numerical expressions, literal expressions, primary education, teaching stages, didactic tools, methodology, group work, individual approach*

KIRISH

Boshlang'ich ta'lim bosqichida matematika fanining asosiy vazifalaridan biri o'quvchilarda sonli va harfli ifodalar haqida dastlabki bilim va tushunchalarni shakllantirishdir. Bu jarayon puxta rejalashtirilgan bosqichma-bosqich yondashuv asosida amalga oshiriladi. Har bir bosqich o'quvchilarning psixologik rivojlanish xususiyatlari, tayyorgarlik darajasi hamda ilgari egallagan bilimlariga tayangan holda tashkil etiladi.

1-bosqich: Tayyorlov.

Ushbu bosqichda o'quvchilarda sonli va harfli ifodalarni o'rganishga nisbatan qiziqish uyg'otish, motivatsiyani shakllantirish va ularning oldingi bilimlariga tayangan holda yangi mavzuga psixologik jihatdan moslashtirish amalga oshiriladi. Darslar asosan hayotiy misollar, o'yinli metodlar, suhbatlar va guruhiiy muhokamalar shaklida o'tkaziladi. Masalan, "Sandiqdagi olma soni noma'lum, uni qanday ifodalaymiz?" kabi savollar orqali harfli ifodaning mohiyati bosqichma-bosqich ochib boriladi.

2-bosqich: Yangi bilimlarni shakllantirish.

Bu bosqichda o'quvchilarga sonli va harfli ifodalar tushunchasi to'liq yoritiladi, ularning tuzilishi, xossalari va ular ustida bajariladigan amallar haqida nazariy va amaliy bilimlar beriladi. O'quvchilar harfli ifodalarni tuzish, oddiy algebraik tengliklar bilan tanishish, noma'lum sonni topish singari mashqlarni bajaradilar. Darsda ko'rgazmali vositalar (sxemalar, jadvallar, modellar), amaliy topshiriqlar va muammoli vaziyatlardan foydalanish ushbu bosqichning samaradorligini oshiradi.

3-bosqich: Mustahkamlash va qo'llash.

Bu bosqichda o'quvchilar egallagan bilim va ko'nikmalarini mustahkamlab, ularni real hayotiy vaziyatlarda qo'llashga o'rganadilar. Masalan, xarid qilishda noma'lum narxlarni ifodalash, uzunliklarni ifodalovchi harfli ifodalar tuzish, vaqtni ifodalashga doir mashqlar bajariladi. o'quvchilarning bilimlari mustaqil ishlanmalar, testlar, viktorinalar, guruhliy loyihalar orqali mustahkamlanadi.

4-bosqich: Nazorat va baholash.

Dars yakunida o'quvchilarning mavzu bo'yicha egallagan bilimlari baholanadi. Bu bosqichda o'z-o'zini baholash, o'zaro baholash, test sinovlari va ijodiy topshiriqlar asosida o'quvchilarning bilim darajasi aniqlanadi. Baholash natijalariga ko'ra, o'qituvchi ta'lim jarayonining keyingi yo'nalishini belgilaydi: qaysi mavzularni chuqurroq takrorlash, kimlarga qo'shimcha yondashuv kerakligini aniqlaydi.

Har bir bosqich o'ziga xos metodik yondashuv va didaktik vositalarni talab qiladi. Shu jihatdan, o'qituvchi har bir bosqichga mos metodlarni tanlab, ularni bolalarning yosh va individual xususiyatlariga moslashtirgan holda qo'llashi muhim.

Boshlang'ich sinflarda sonli va harfli ifodalarni o'rgatish jarayoni bosqichma-bosqichlik tamoyiliga asoslanadi, bu esa o'quvchilarda matematik tushunchalarning izchil shakllanishini ta'minlaydi.

Shuningdek, har bir bosqich o'z ichida turli xil metodik yondashuvlar orqali boyitilishi mumkin. Xususan, differensial yondashuv, muammoli ta'lim, interfaol metodlar, ijodiy topshiriqlar asosida o'rgatish usullari ushbu bosqichlarning samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Misol uchun, tayyorlov bosqichida "aql charxi", "kichik guruhlarda muhokama", "savol-javob" kabi usullar qo'llanilib, o'quvchilarda mavzuga nisbatan

faollik va qiziqish uygʻotiladi. Shu bosqichda bolalarning mavjud bilimlariga tayanish muhim, chunki yangi bilimlar aynan shu poydevor ustida shakllanadi.

Yangi bilimlarni shakllantirish bosqichida esa oʻquvchilar harfli ifodaning mohiyatini koʻrgazmali misollar orqali tushunib boradilar. Masalan:

“ $5 + x$ ” ifodasi 5 dona konfetga nomaʼlum miqdordagi konfet qoʻshilgan holatni bildiradi. Bu oddiy misol orqali oʻquvchilarga harflar orqali nomaʼlum qiymatni ifodalash konsepsiyasi tushuntiriladi.

Bu bosqichda oʻqituvchi Venn diagrammalari, chizmalar, krossvordlar yoki real predmetlar (sharlar, qalamlar) yordamida mavzuni konkretlashtiradi.

Mustahkamlash bosqichi interfaol va ijodiy mashgʻulotlar bilan toʻldiriladi. Masalan:

Oʻquvchilarga harfli ifodalar asosida hikoya tuzish vazifasi beriladi: “ x kilogramm shakar va 3 kilogramm un bor. Hammasi nechta kilogramm?”

Oʻyin elementlari (masalan, “Top nomani!”, “Algebraik domino”) orqali mavzuga mustahkamlovchi yondashuv hosil qilinadi.

Baholash bosqichida esa nafaqat yakuniy bilimlar, balki oʻquvchining dars davomida erishgan oʻzgarishlari, rivojlanish darajasi va faolligi ham hisobga olinadi. Bugungi kunda zamonaviy baholash usullari – reyting tizimi, portfoliolar, refleksiya daftarchalari, oraliq baholash (formativ assessment) kabi yondashuvlar oʻquvchi rivojini toʻliqroq tahlil qilish imkonini beradi.

Shu bilan birga, har bir bosqichda metakognitiv yondashuvni tatbiq etish tavsiya etiladi. Bu oʻquvchilarning oʻz oʻqish jarayoniga nisbatan tanqidiy qarash, oʻz bilimni tahlil qilish, “nima uchun bu ifoda shunday yozilgan?”, “qanday qilib bu yechimga keldim?” kabi savollarni oʻzlariga berish orqali chuqurroq anglashlariga yordam beradi. Bu, ayniqsa, harfli ifodalarni tushunishda muhim ahamiyat kasb etadi, chunki ular oʻz-oʻzidan emas, balki maʼlum mantiqiy fikrlash jarayonlari asosida tushuniladi.

Natijada, sonli va harfli ifodalarni oʻrgatish jarayoni faqat nazariy bilim emas, balki oʻquvchining mantiqiy tafakkuri, tahliliy fikrlashi, ogʻzaki va yozma nutqi, hamda ijodiy salohiyatini rivojlantiruvchi kompleks taʼlim jarayoniga aylanadi. Har bir

bosqichning samaradorligi esa o'qituvchining metodik saviyasiga, darsni to'g'ri tashkil etishiga va o'quvchilarning faolligini rag'batlantirishiga bevosita bog'liqdir.

Amaliy misollar.

1-bosqich: Tayyorlov bosqichi.

Misol: "Men 3 dona qalam oldim. Do'stim esa mendan ko'proq qalam oldi. Qancha olganini bilmaymiz. Qanday ifodalash mumkin?"

Javob: " $3 + x$ " (bu yerda x – do'stining olgan qalamlar soni)

2-bosqich: Yangi bilimlarni shakllantirish.

Misol: " $a + 4$ " ifodasini tushuntiring.

Javob: "Bu ifoda noma'lum son (a)ga 4 sonining qo'shilganini bildiradi. Agar $a = 6$ bo'lsa, unda $a + 4 = 10$ bo'ladi."

3-bosqich: Mustahkamlash.

Topshiriq: " $y - 2$ " ifodasini real hayotiy vaziyatda ifodalang.

O'quvchining javobi: "Menda yta konfet bor edi. 2 tasini ukamga berdim. Qancha konfetim qoldi?"

4-bosqich: Baholash

Misol: " $a + 3 = 9$. a ni toping."

Javob: " $a = 6$ "

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinflarda sonli va harfli ifodalarni o'rgatish jarayonini bosqichlarga bo'lib tashkil etish o'quvchilarning mavzuni chuqurroq va izchil o'zlashtirishiga xizmat qiladi. Har bir bosqichda tanlangan metod va vositalar o'quvchilarning yoshiga va rivojlanish darajasiga mos bo'lishi kerak. Individual va guruhli ishlash usullari esa bolalarda mustaqil fikrlashni, muloqotni va jamoaviy faoliyatni rivojlantiradi. Shunday ekan, o'qituvchilar sonli va harfli ifodalarni o'rgatishda ilmiy asoslangan, bosqichma-bosqich yondashuvni qo'llashlari lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdullayev, B. (2017). "Algebra va uning metodikasi". Toshkent: O'zbekiston nashriyoti.

2. Shodmonov, A. (2016). “Algebraik ifodalar va tenglamalar”: o‘qitish metodikasi. Toshkent: Ta’lim nashriyoti.
3. Yusupov, N.(2018). “Boshlang‘ich sinfda matematika o‘qitishning yangi usullari”. Toshkent: Innovatsion ta’lim.
4. To‘laganov, E. (2019). “Matematika o‘qitishda innovatsion yondashuvlar”. Toshkent: Yangi avlod.
5. Mirzaev, A. (2020). “Algebra o‘qitish metodikasining asoslari”. Toshkent: Science and Education.
6. Jabborov, S. (2021). “Matematika darslarida o‘quvchilarni faollashtirish metodlari”. Toshkent: o‘qituvchi.
7. Andijanov, F.(2022). “Sonli va harfli ifodalar o‘qitish metodikasi-. Toshkent: o‘zbekiston ta’limi.